

Antoni Pellicer i Paraire i l'anarquisme argentí

per G. Zaragoza

La història del moviment obrer argentí presenta, en els seus orígens, un desfasament evident respecte al moviment obrer europeu, que correspon al retard cronològic en la constitució d'un proletariat industrial a l'Argentina, causat per l'orientació de l'economia d'aquest país (d'ençà de l'arrencada del 1870) cap al sector primari, agrícola i ramader, amb la finalitat de l'exportació, puix que fins a la fi de la Primera Guerra Mundial el sector industrial fou feble i subsidiari de l'economia d'exportació.¹

Pel que fa a la classe treballadora, hi hagué una gran diferència respecte a l'europea, com ho imposava la seva procedència: era una classe obrera importada dels països europeus i establerta a l'Argentina, territori «buit» ampliat quan l'hàbitat indi fou arraconat violentament mitjançant l'anomenada «conquesta del desert». També eren europeus els propietaris de les indústries i, en un percentatge força elevat, els habitants de les grans ciutats.

Els emigrants començaren a arribar a l'Argentina empesos per l'esperança d'accedir a la propietat de les terres, però pel fet que aquestes ja estaven acaparades per l'oligarquia i dedicades a conreus o activitats extensives, absorbiren un percentatge molt escàs de l'emigració, i la major part dels camperols frustrats s'hagueren d'instal·lar a les ciutats. Entre el 1870 i el 1880 la immigració neta fou d'unes 8.500 persones per any (85.122 en el període 1871-1880); al decenni dels vuitanta la xifra augmentà fins a 637.667 (immigració neta) i disminuï, després, al decenni dels anys noranta.²

Pel que fa a Buenos Aires, la capital «comercial i burocràtica» i el port més important del país, el creixement espectacular de la segona meitat del segle XIX fou degut a la immigració: d'una xifra inferior als 200.000 habitants, l'any 1869, passà a superar la dels 500.000 l'any 1890 i arribava als 700.000 l'any 1897. Entre el 1886 i el 1890, un 33 % de tots els emigrants s'establí al Districte Federal; el 1895 aquest percentatge era del 39 %. Des del 1887, més de la meitat dels habitants de Buenos Aires era d'origen estranger; la colònia italiana representava un 50 % d'aquest total d'estrangers, i la colònia espanyola, la segona en xifres absolutes, cresqué en importància relativa durant els

1. Les dades econòmiques procedeixen d'Adolfo DORMAN, *Historia de la industria argentina*, Ed. Solar-Hachette (Buenos Aires 1970), ps. 202 i ss; H. S. V. FERNS, *Britain's Informal Empire in Argentina 1806-1914*, a «Past and Present» (1973), ps. 60-75.

2. Gino V. GERMANI, *Política y sociedad en una época de transición*, Ed. Hachette (Buenos Aires 1962). James R. SCOBIE, *Buenos Aires. Plaza to Suburb, 1870-1910*, Oxford University Press (Nova York 1974); Guy BOURDÉ, *Urbanisation et immigration en Amérique Latine, Buenos Aires*, Ed. Aubier (París 1974).

darrers decennis del segle XIX (un 17 % del total d'estrangers l'any 1887, i un 24 % l'any 1904).³

A Buenos Aires es concentrava el 39 % de la indústria de la nació l'any 1895, disseminada entre 8.439 establiments, xifra que triplicava la del 1881: un 80 % dels propietaris i de la mà d'obra d'aquestes indústries eren estrangers. En alguns sectors laborals o artesans, el percentatge d'estrangers equivalia a un autèntic monopoli: el 89 % dels paletes, el 86 % dels fusters i el 89 % dels sabaters (1895). Els sectors industrials amb un volum més gran de mà d'obra eren, als darrers decennis del segle XIX, el ferroviari (és l'època en què en fou planificada la xarxa), el de la construcció i el de l'exportació. En general, l'any 1887 la mitjana era de 5,7 treballadors per empresa, i l'any 1895 era de 8,3; amb tot, en aquests vuit anys hi hagué un augment de gairebé dues mil empreses, i el capital invertit s'havia multiplicat per 7,5.⁴

La procedència estrangera i el poc interès que demostraren tenir per la nacionalització tant els emigrants com les autoritats argentines, diferenciaren també la classe treballadora argentina de l'europea; l'internacionalisme fou, a Buenos Aires, un punt de partida, com ho fou també el seu allunyament dels plantejaments polítics burgesos. Els partits polítics argentins es desentenien de l'obrer, el qual, com que no podia votar, «no comptava» i, per això, mentre la problemàtica del moviment obrer no degenerés en qüestions d'ordre públic, podia gaudir d'impunitat. La teorització del fenomen immigratori justificava aquesta actitud del poder polític: l'immigrat que acabava d'arribar havia d'estar «agraït» al país que li permetia de viure i de construir-se un futur; la qüestió social no havia d'existir per a res a Amèrica. I en augmentar les xifres immigratòries, la marginació d'uns sectors cada cop més nombrosos de la població permetia de mantenir intacta l'estructura del poder oligàrquic, sota formes de participació política limitada.⁵

Quan hom estudia la cronologia dels moviments migratoris, pot observar que el *boom* de les arribades d'immigrants del segle XIX se situa en el decenni dels anys vuitanta i, per tant, que és posterior a l'època de la Primera Internacional europea, que coincideix amb els anys d'arrencada del moviment obrer argentí. En aquests anys les experiències de la Internacional ja han quedat superades, i entre els qui acaben d'arribar hi ha anarquistes i socialistes bregats en la lluita obrera (Malatesta, per exemple, estigué a l'Argentina del 1886 al 1889). A la terra americana continuà la polèmica entre collectivistes i comunistes espanyols, polèmica que tingué com a únic contrapunt els socialistes italians o alemanys —també immigrants—. Es tractava, doncs, d'obriers europeus, formats a Europa, que transporten a Amèrica llurs concepcions de lluita i les desenvolupen aquí en el microcosmos del proletariat urbà en gestació. El fet de parlar d'una classe obrera *argentina*, als darrers decennis del segle XIX, pot ésser equívoc.

En aquest treball han estat reunides dades sobre la presència i la tasca que realitzà a Buenos Aires el català Antoni Pellicer i Paraire, el militant català de

3. James R. SCOBIE, *op. cit.*, ps. 260, 265 i 273.

4. Guy BOURDÉ, *op. cit.*, ps. 77-81; Carl SOLBERG, *Immigration and Nationalism: Argentina and Chile, 1880-1914*, University of Texas Press (Austin 1970).

5. José Luis ROMERO, *Las ideas políticas en Argentina*, Fondo de Cultura Económica (Buenos Aires 1959), p. 184; Gonzalo CÁRDENAS, *Las luchas nacionales contra la dependencia*, Editorial Galerna (Buenos Aires 1970).

la Primera Internacional que més influència ha exercit damunt l'anarquisme argentí; per part dels italians hom pot citar dues grans figures anarquistes que també hi actuaren: Enrico Malatesta i Pietro Gori.

Pellicer pertany a la primera generació internacionalista espanyola, la dels grans teòrics Tarrida del Màrmol, Anselmo Lorenzo o Ricardo Mella. Nasqué a Barcelona el 23 de febrer de 1851, d'una família que es destacà aviat en la militància obrera;⁶ era cosí germà de Rafael Farga i Pellicer, i nebot del pintor Josep Lluís Pellicer. La breu biografia que li dedicà Juan José Morato recull el caràcter d'Antoni Pellicer: «...*hombre siempre de sensibilidad quizás un poco extremada (...), extraordinario su despejo, no desdeñable su actividad y quizás aún mayor su modestia.*»⁷ El pare de Pellicer havia mort l'any 1868, víctima d'una càrrega dels Mossos d'Esquadra a la Rambla de Barcelona.

Tipògraf de professió, com el seu cosí, assistí amb ell a les primeres reunions amb Giuseppe Fanelli i fou, per aquest motiu, un dels fundadors de la Internacional a Barcelona, abans d'haver complert divuit anys. Aviat apareix com a secretari de la Secció de Noègrafs i durant una temporada substituï el seu cosí al capdavant de la Federació Espanyola.

Entre el 1871 i el 1875 tingué lloc la primera emigració de Pellicer a Mèxic, a Cuba i als Estats Units, països als quals anà «*sólo con el compenedor bajo el brazo*».⁸ Encara que ell mateix explica que quan es trobà sense diners hagué de tornar a Espanya viatjant clandestinament, i treballant en el vaixell com a cuiner en ésser descobert, Pellicer, per la seva condició de tipògraf, pertanyia a la *élite* de l'emigració, com a treballador especialitzat que era, que no anava cap al Nou Món amb les mans buides, sinó que es podia obrir camí fàcilment.

Del 1875 al 1891 Pellicer, que tornava a ésser a Barcelona, prosseguí les seves activitats anteriors de tipògraf, obrer militant i anarquista. Pertangué a la secció secreta de l'Associació de Tipògrafs que l'any 1882 s'escindí de l'oficial i en creà una de nova, anomenada La Asociación; hi eren companys seus Anselmo Lorenzo, Rafael Farga, Canibell i Lluanas.

Fou en aquest període (entre vint-i-quatre i quaranta anys d'edat) quan es desenvolupà la personalitat i la ideologia de Pellicer. La seva trajectòria és la mateixa del grup aliancista veterà que va viure la fi de l'etapa insurreccional, la proscripció de la Internacional, arran de la Restauració, i la clandestinitat, i que l'any 1881, al Congrés de Barcelona, tornà a crear la Federació Regional Espanyola. Pellicer fou membre de la seva Comissió Federal (del 1882 al 1888). L'obra de Pellicer es troba a les pàgines de les revistes «Acracia», «La Crónica de los Trabajadores», «Revista Social» i «El Productor». Al marge de les publicacions doctrinals, col·laborà a l'obra *Garibaldi, historia liberal del siglo XIX*,

6. A les *Comunicaciones y Circulares de la Tercera Comisión Federal* (Biblioteca Arús, Barcelona, document núm. 153, carta datada el 17 de novembre de 1873) s'esmenta «Petronila Paraire» com a dirigent d'una de les vint-i-cinc seccions de dones de l'AIT espanyola; vivia al carrer de Carretes, 63, Barcelona. D'altra banda, Josep TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional, 1864-1881*, Ariel (Barcelona 1972), p. 119, esmenta una «Petronila Pellicer» que donava classes a l'Ateneu Català de la Classe Obrera. Es podria tractar de la mateixa persona, que podria ésser mare o germana d'Antoni Pellicer.

7. Juan José MORATO, *Líderes del movimiento español, 1868-1921*, ed. per V. Manuel Arbeloa, Cuadernos para el Diálogo (Madrid 1972), p. 164.

8. Antonio PELLICER PARAIRE, *Memorándum. Con motivo y en celebración de mi 55.º cumpleaños*, opuscle de 22 pàgines (Buenos Aires, 23-II-1906). Hom en conserva una còpia a l'Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis, d'Amsterdam.

editada per Rafael Farga, i escriví algunes obres curtes en català, d'estil moralista i melodramàtic (*En lo ball, Jo vaig, Celos, La mort de la proletària i Sense esperança*.)

Segons Juan José Morato, Pellicer intentava, en els seus articles, «evitar que unos fanáticos secundasen ideas desequilibradas»;¹⁰ aquests «fanàtics» eren els primers anarco-comunistes, d'un individualisme radical, que al Congrés de Sevilla del 1882 havien abandonat la línia collectivista, tradicional dins la Federació i en el seu nucli català, i s'havien organitzat el propi congrés a Cadis amb les federacions de pagesos andalusos.

Cal indicar que, en la trajectòria de l'anarquisme europeu, el Congrés de Londres del 1881 significà la fi de l'etapa de participació directa en el moviment obrer. Allí fou decidit que, puix que el socialisme s'havia convertit en una peça més del joc parlamentari, i s'havien enfortit els règims burgesos d'Europa, l'estratègia revolucionària que calia seguir era la «revolució espontània», la «propaganda dels fets» i l'atomització del moviment en nuclis petits.

Aquesta era la tendència a la qual pertanyien els «fanàtics» que indicava Juan José Morato. Teòricament, aquests dissidents esgrimien el comunisme en oposició al collectivisme tradicional, i el defensaven en llurs noves publicacions de combat, tals com «La Justicia Humana» (Barcelona 1886) i «Tierra y Libertad» (Barcelona 1888-1889): Rafael Roca escrivia a totes dues fins que, a la fi del decenni del 1880, emigrà a l'Argentina, on repregué la seva tasca. Però, en el fons, la discussió tornava a plantejar l'eterna disjuntiva de l'anarquisme: vinculació al moviment obrer o bé actuació marginal; base sindical o bé autonomia de grups; organització o bé espontaneïtat; acció obrera o bé acció directa. Aquest era el problema, i no pas el de la forma econòmica de la societat del futur. Així, el corresponsal de la publicació madrilenya «Bandera Roja», en informar sobre l'activitat argentina de Malatesta, deia que argumentava «sosteniendo que el comunismo que él entiende es exactamente igual que nuestro colectivismo, existiendo, a su parecer, más diferencia de forma que de fondo».¹¹ Vint anys més tard, Frederic Urales deia que «...de los que escribian en "Acracia" y El "Productor" todos son hoy comunistas», y esmentava expressament Pellicer i Paraire.¹²

Si analitzem la revista «Acracia», que dirigia Pellicer els anys 1886-1887, veurem que hi havia uns certs contactes amb l'Argentina, des de la qual rebien «La Question Sociale» que dirigia Malatesta, però era més important la informació que rebien de Montevideo (on tenien un «corresponsal», Antonio Taivó), dels Estats Units o de Cuba. Pel que fa a Pellicer, els seus articles característics no són els de caire polèmic, sinó els divulgadors, o, més ben dit, la sèrie d'articles divulgadors sobre un mateix tema. Una d'aquestes sèries fou la que duia per títol «Acratismo societario»¹³ —hom ha abandonat el mot «anarquisme»

9. *Ibid.*

10. Juan José MORATO, *op. cit.*, p. 166.

11. «Bandera Roja», II, núm. 18 (Madrid 1-I-1889). Sobre l'estada de Malatesta a Argentina, vegeu Gonzalo ZARAGOZA, *Enrico Malatesta y el anarquismo argentino*, a «Historiografía y Bibliografía Americanistas», núm. 3, XVI (Sevilla 1972), ps. 401-424.

12. «La Revista Blanca», núm. 103 (Madrid 1-x-1902), p. 199; en un article de la sèrie *La evolución de la filosofía en España*.

13. *Acratismo societario* aparegué a «Acracia», núm. 3 (març 1866), núm. 13 (gener 1887), núm. 14 (febrer 1887), núm. 16 (abril 1887), núm. 17 (juny 1887) i núm. 19 (juliol 1887).

per tal d'evitar connotacions impròpies—, en la qual Pellicer palesa la connexió amb la Primera Internacional i l'organització aprovada en el Congrés de Barcelona del 1881, en la qual el principi del *pacte lliure* ha de predominar en la xarxa de federacions obreres locals, comarcals i regionals. La por del Consell de Londres envers el centralisme o l'autoritarisme fan que Pellicer proposi que la comissió federal sigui «un centre de relacions i estadística» i que aquest càrrec l'ocupi una federació local de manera rotativa: l'autonomia de cada una de les associacions integrants ha de restar assegurada. Pellicer no alludeix mai a la violència revolucionària, sinó al triomf obrer assolit d'una manera metòdica gràcies a l'organització.

«Acracia» traduïa per als seus lectors texts importants de «Le Révolté», de Kropotkin, William Morris, Enrico Malatesta, etc., i hi unia articles de teòrics hispànics com Ricardo Mella o el mateix Pellicer.

A la «Revista Social» sembla que sigui de Pellicer una sèrie d'articles que duen el títol general de «Conferencias anarquistas», en els quals el collectivisme és definit com «l'organització basada en la propietat colectiva, en la federació econòmica i en l'emancipació completa dels éssers humans»;¹⁴ el comunisme representa, en canvi, la tirania de la comunitat damunt l'individu. Proposa com a model d'organització anarquista —no sindical— els grups o «cercles d'estudis socials». Aquest esquema no contradiu el de federació obrera que proposava «Acracia», sinó que configura una esfera pròpiament anarquista, vinculada a la sindical, oberta a tots.

L'any 1891 Antoni Pellicer marxà cap a Buenos Aires, amb una bona proposta de feina de la casa Curt Berger i Cia., representant a l'Argentina de la firma Berger & Wirth de Leipzig, importadors de tintes i de material gràfic que gairebé monopolitzaven el mercat argentí.¹⁵ Segons Morato, hom oferí a Pellicer el sou considerable de cent *pesos-or* mensual per dirigir una revista professional de tipògrafs, i fou el seu amic Eudald Canibell el qui l'animà a partir.¹⁶ També devia influir en aquest viatge el fet que el seu cosí Rafael Farga, que Pellicer admirava molt, hagués mort el 1890.¹⁷ Quan partí de Barcelona s'hi trobava Enrico Malatesta, que acabava d'arribar de l'Argentina; sabem que va recórrer Espanya en una ronda propagandística i que, en les seves conferències, alludia als països que havia visitat.¹⁸ De fet, el darrer article signat per Pellicer a «El Productor» duu la data de l'11 de novembre de 1891.

Fins en aquest moment els contactes entre el nucli anarquista barceloní i el de Buenos Aires havien estat escassos i esporàdics, encara que a Barcelona es rebessin regularment «La Question Sociale» i més tard «El Perseguido»; «El Productor» en reproduí noves i comentaris. Pocs catalans militants havien passat a Amèrica; l'única excepció era Indalecio Cuadrado, que havia estat secretari de la Federació Espanyola i, per tant, conegut de Pellicer, i que havia informat

14. «La Revista Social», núm. 152 (Madrid 1-v-1884), sèrie *Conferencias Anarquistas*, II, *El colectivismo*.

15. La història d'aquesta empresa aparegué a «La Noografía» (Buenos Aires, 10-x-1899), ps. 149 i ss.

16. Juan José MORATO, *op. cit.*, p. 167.

17. En morir Farga, Pellicer emprà el seu pseudònim («Justo Pastor de Pellico»), però l'abreujà i el deixà en «Pellico». Anteriorment havia signat «P.».

18. Vegeu, per exemple, «El Productor» de 19-xi-1891, 17, 24 i 31-xii-1891, i 7 i 14-i-1892.

del viatge i de la vida obrera argentina en cròniques enviades a «El Productor». En canvi, cap a la fi del decenni dels vuitanta emigraren a Amèrica alguns individualistes andalusos, potser per a evadir-se de la persecució governamental iniciada arran de l'afer de La Mano Negra; entre aquests *desheredados* o *pedroristas* figuraven Victoriano San José, Rafael Roca i Manuel Reguera.¹⁹

Anàlitzem ara l'evolució de l'anarquisme argentí fins a l'arribada de Pellicer i Paraire.²⁰ La primera associació obrera havia estat la Sociedad Tipográfica Bonaerense (1857), socialista utòpica, entre els fundadors de la qual s'havia destacat el menorquí Bartomeu Victory i Suárez (1883-1897), un home-clau en la iniciació de l'obrerisme argentí, que va editar l'any 1863 el primer periòdic obrer del país, «El Artesano», i va publicar la traducció de *Le communisme* d'É. Cabet.

Al decenni dels setanta la tendència que predominava entre la classe obrera era la d'associació per ofici, sense altres connotacions. El 1872 s'inicià un grup socialista, com a secció francesa de la Internacional; un any més tard s'hi afegí una secció espanyola i una altra d'italiana: entre totes tres, però, no arribaven a sumar més de 300 membres. El 1874 fou atribuït l'incendi de l'església d'El Salvador a uns «socialistes», i els ministres espanyol, francès i italià es reuniren per tal d'estudiar la manera d'evitar que entressin indesitjables al país.²¹

La primera vaga reivindicativa de la història de l'Argentina tingué lloc el 1878, i fou protagonitzada pel primer «sindicat» creat, la Unión Tipográfica (1877), que responia a una escissió de l'ala radical de la Sociedad Tipográfica.

Cal destacar que a l'Argentina, i a altres països d'industrialització tardana, tingué molta importància el paper fet per un sector situat a l'extrem oposat de l'obrerisme industrial —tal com Termes fa observar a l'Espanya d'aquestes mateixes dates—, format per obrers d'una certa cultura (especialment els tipògrafs) i per d'altres que estaven situats al marge dels obrers assalariats (sabaters); ambdós conjunts podien mantenir un criteri reivindicatiu sense haver de témer represàlies, i formaven sectors més especialitzats o que tenien més bons contactes amb Europa, així com unes possibilitats més grans de desplaçament.²² Alguns oficis es beneficiaven també d'algunes facilitats especials: entre els forners, la convivència de grups petits (quadrilles) en torns de nit, amb hores lliures en

19. Gonzalo ZARAGOZA, *Anarquistas españoles en Argentina a fines del siglo XIX*, a «Saitabi», xxvi (València 1976), ps. 111-122.

20. Per a la història de l'anarquisme argentí, les històries bàsiques continuen essent les d'ABAD DE SANTILLÁN, *La Protesta: su historia y significación*, a *Certamen de la Protesta* (Buenos Aires 1927); *El período de El Perseguido (1890-1896)*, a «La Protesta» (Buenos Aires, 10-x-1928); *El Movimiento Anarquista en la Argentina desde sus orígenes hasta el año 1910*, Ed. Argonauta (Buenos Aires 1930); FORA, *Ideología y trayectoria del movimiento obrero revolucionario en la Argentina*, Editorial Nervio (Buenos Aires 1933). També té una gran importància l'estudi inèdit de Max Nettlau, *Geschichte des Anarchismus*, conservat a l'Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis, d'Amsterdam, especialment els capítols xiv i xv: les dades històriques que jo no comentí expressament es basen en les recerques d'Abad de Santillán i Max Nettlau. Són treballs més recents els de Fernando QUESADA, «*La Protesta*», una longeva voz libertaria, a «Todo es Historia», núms. 82 i 83 (Buenos Aires, febrer i març 1974), ps. 74-96 i 68-83, respectivament, i Angelo TRENTO, *Appunti sull'emigrazione italiana a Buenos Aires agli inizi del secolo e sul suo apporto al movimento operaio argentino*, «Affari Sociali Internazionali» (juny 1974), ps. 145-169.

21. Ministerio de Asuntos Exteriores, Archivo General. Legajo Política Argentina, 1866-1899, núm. 2314. Madrid.

22. Josep TERMES, *op. cit.*, p. 262.

què podien discutir les qüestions sense que hi hagués elements estranys presents, va afavorir el desenvolupament sindical.

L'any 1876 es va fundar a Buenos Aires un Centro de Propaganda Obrera de tendència bakuninista. Al decenni dels vuitanta els anarquistes italians —seguint la tendència de llur pàtria— crearen un Circolo Comunista Anarchico impulsat per Ettore Mattei (1857-1915), militant italià que havia arribat a l'Argentina l'any 1880. A aquest nucli anarquista inicial s'anaren afegint immigrants belgues (de Verviers) i alguns d'espanyols, com els ja esmentats Indalecio Cuadrado, Rafael Roca i Victoriano San José. Enrico Malatesta va arribar el 1886 amb un grup de correligionaris que fugien d'Itàlia i duïen el propòsit de guanyar diners per tal de subvencionar llurs activitats a Europa.

Un cop establertes les bases del desenvolupament anarquista i socialista, la primera ocasió en què ambdós grups sortiren al carrer fou arran de la sèrie de vagues dels anys 1888 i 1889, que precediren la «crisi Baring» del 1890, crisi capitalista que posà un fre a la immigració i revelà l'aparició d'una protesta política petit-burgesa que, per mitjà d'una revolució de carrer, va disputar el poder incontestat de l'oligarquia. En aquesta situació, i encara que llur importància numèrica era encara escassa (el corresponal d'«El Productor» explica l'any 1888 que «*la semilla del socialismo, aunque esparcida, tiene aún poco arraigo*»),²³ els anarquistes fomenten la creació de gremis (societats obreres) de tendència llibertària —Malatesta i Mattei redactaren els estatuts del dels forners—, la vaga com a mitjà de lluita i fins i tot intenten de consolidar una federació local.

Amb tot, després d'aquest primer esclat sindicalista, i des del 1889, data de la partida de Malatesta cap a Europa, triomfaran l'anarco-comunisme hispànic (que anteriorment havia conviscut amb el collectivisme) i l'individualisme oposat a l'activitat sindical i partidari de la «propaganda dels fets» que cal que realitzin «grups d'afinitats» totalment independents. El predomini dels andalusos en el període individualista reflecteix a Buenos Aires el mateix predomini d'Espanya, però planteja un enfocament diferent del moviment, que Ricardo Mella elabora així: «*Así como Andalucía fue el sentimiento, la pasión y el entusiasmo en el despertar de España a las ideas sociales, Cataluña fue el pensamiento y la reflexión.*»²⁴

L'èxit més positiu d'aquest període —que Abad de Santillán va qualificar d'*El Perseguido*, al·lusió al periòdic d'aquesta tendència que va tenir una vida més llarga—²⁵ fou la difusió de la ideologia llibertària per la premsa i de paraula. El seu radicalisme intransigent, però, encara que no va arribar a col·locar ni una sola bomba, va allunyar molts treballadors de la ideologia àcrata i els va dur al socialisme. Aquesta tendència, limitada inicialment a un grup alemany (el Vorwärts) i a un altre d'italià (un Fascio dei Lavoratori), més tard convertit en Partido Obrero, fou fidel a les directrius de la Segona Internacional i intentà de crear un gran partit de base obrera.

23. «El Productor», núm. 104 (Barcelona, 10-VIII-1888).

24. Ricardo MELLA, *Monografías regionales*, dins Ricardo MUÑOZ, *Antología ácrata española*, Ed. Grijalbo (Barcelona 1974), p. 152. Sobre aquest període de l'anarquisme espanyol, vegeu Josep TERMES, *op. cit.*; Max NETTLAU, *La Première Internationale en Espagne*, ed. de René Lamberet, International Institute of Social History (Amsterdam 1970), ps. 470-477; i Clara LIDA, *Anarquismo y revolución en la España del XIX*, Ed. Siglo XXI (Madrid 1972).

25. Diego ABAD DE SANTILLÁN, *El periodo de «El Perseguido» (1890-1896)*, vegeu la nota 20.

Durant aquest període els anarquistes moderats, sindicalistes, romangueren a la reraguarda, però dintre els gremis que havien fundat abans del 1890.

Quan Pellicer arribà a Buenos Aires el país començava a sortir de la crisi i, en reprendre's l'activitat econòmica, també fou represa la sindical. Amb tot, fins al 1899, l'actuació de Pellicer resta desconeguda. D'ençà d'aquest any, en canvi, Pellicer collaborà en un doble front: revistes professionals per a tipògrafs («La Noografía» el 1899 i, des del 1906, «Éxito Gráfico») i en la premsa anarquista; s'integrà en el moviment i s'uní al cercle d'intel·lectuals que havia promogut, sens dubte, Fortunato Serantoni.

Serantoni era un vell militant italià, el qual, havent estat expulsat de la seva pàtria l'any 1889, havia fugit a Barcelona (on degué conèixer Pellicer i Paraire), ciutat en la qual edità «La Revolución Social», una de les primeres revistes anarco-comunistes espanyoles. Ja a Buenos Aires, el 1894 publicà el primer número de «La Questione Sociale», impresa per la Tipografía Elzeviriana, propietat de P. Tonini. La revista, impresa amb elegància, recorda l'«Acracia» de Pellicer, més que no la seva homònima italiana. La revista es definia ella mateixa com a «socialista anàrquica» i els articles eren escrits en italià; el desembre d'aquest mateix any s'hi inicià una secció en castellà, amb articles de Montseny, Josep Prats, Anselmo Lorenzo i Ricardo Mella, però no n'hi havia cap de Pellicer i Paraire.

La revista desaparegué el 1896, però la seva gran tasca divulgadora fou continuada per altres publicacions, almanacs, opuscles i per una Librería Sociológica, al davant de la qual hi havia Fortunato Serantoni. Aquest inicià el 1898 una nova tongada de «La Questione Sociale», amb el mateix estil i la mateixa composició, però amb el nom «Ciencia Social» («Revista mensual: sociología, artes y letras»), títol d'una revista catalana que havia desaparegut l'any 1897 els collaborators de la qual passaven ara a la nova publicació. Serantoni, com diu Max Nettlau, era una *rara avis* en el món anarquista: un editor publicista consagrat íntegrament a aquesta missió.²⁶

Una gran part de les revistes de Serantoni eren publicades a la Imprenta Elzeviriana, el propietari de la qual, el ja esmentat P. Tonini, creà el 1895 una Biblioteca de Estudios Sociales que s'inicià amb la publicació de dos llibres aquest mateix any: l'estudi pseudo-científic de Lombroso *Los anarquistas*, i *La sociedad moribunda i la anarquía*, de Jean Grave; el 1896 aparegué *La sociedad futura*, també obra de Grave. Josep Prats va traduir llibres per a aquesta collecció quan va arribar a l'Argentina, l'any 1898, i per la seva banda Pellicer collaborà també estretament amb P. Tonini en la revista professional «La Noografía». Serantoni, Prats i Pellicer formen la plana intel·lectual de l'anarquisme argentí, la missió del qual consisteix a recollir i divulgar la producció anarquista europea: són importadors ideològics i es mouen en un nivell diferent del de la lluita obrera, independent del moviment quotidià. Les revistes teòriques no es basen en els esdeveniments argentins, sinó que reflexionen a llarg termini sobre les orientacions de l'anarquisme, a escala universal: llur destinatari és el militant de qualsevol país de parla castellana o italiana.

Vegem primerament el pensament de Pellicer en les revistes professionals de tipografia, per a analitzar després la seva aportació al moviment obrer. A «La

26. Max NETTLAU, *Geschichte des Anarchismus*, manuscrit inèdit, cap. XIV; vegeu la nota 20.

Noografía» (núm. 1, gener del 1899; durà fins al desembre del 1900) Pellicer sembla un socialista utòpic que defensa les valors artesanes davant els avenços de la industrialització; es refereix a l'«*arte tipográfico*», els professionals del qual, en difondre la paraula escrita, es converteixen en apòstols laics: «Com més es treballi per al foment de l'art tipogràfic, com més s'impulsi el desenvolupament de totes les arts gràfiques, més es contribueix a elevar la cultura social.» Fou un desig fervent de Pellicer el de crear escoles tipogràfiques, a imitació de les europees, per tal d'obtenir bons artesans.

L'associació obrera apareix en un segon terme, com una idea general i un camí reivindicatiu: «Hom diu que la Impremta és la palanca d'Arquimedes; però l'Associació és la força impulsiva per a fer que aquell instrument aixequi el món.» Pellicer reuneix l'esperit de l'associació obrera amb la fe regeneracionista en la il·lustració obrera: en aquest sentit, «la impremta és l'antorxa del progrés».²⁷

Ja hem indicat que Pellicer no era un activista. Quan l'any 1900 els tipògrafs argentins s'enfronten amb la crisi econòmica i l'atur creixent, Pellicer s'adona del perill que la situació degeneri en una protesta multitudinària i escriu: «Totes les adreces que pugui sofrir un gremi, com el de tipògrafs, per exemple, poden ésser esmorteïdes en llurs efectes amb la fórmula màgica *associació i solidaritat*»²⁸ (El primer subratllat és nostre.) Més que no una fórmula revolucionària, l'associació obrera és una «fórmula màgica».

Com a artesà, Pellicer fou un gran tipògraf, «el patriarca dels noògrafs de gairebé tota l'Amèrica del Sud»,²⁹ que va titular «Éxito Gráfico» (1906) «revista mensual sudamericana de artes gráficas». Membre de la Sociedad Tipográfica de Buenos Aires, dirigí l'Instituto Argentino de Artes Gráficas que ell mateix havia creat. El 1913, quan li fou ofert un homenatge de gratitud, els seus col·legues l'esmentaren amb frases que ens recorden el retrat que li va fer Morato: «...esa naturalidad tan suya y tan propia de los pocos que creen a los demás capaces de ejecutar lo que ellos mismos consideran a veces difícilísimo (...) su palabra reposada, alentadora y sugestiva (...) su inmensa labor no recompensada ni apreciada en su magnitud durante un bregar continuo de cerca de cuarenta años con la pluma y con la palabra, en el arte y en la asociación, aquí y en la vieja Europa.»³⁰

Pellicer i Paraire no va publicar cap article a la premsa anarquista argentina abans del 1899. Per això haurem de resumir l'evolució de l'anarquisme de Buenos Aires a partir del 1892.

Aquest any hom reprengué l'activitat sindical, un cop passats els anys pitjors de la crisi: el 1893 hi havia unes dotze associacions obreres; l'any 1894 Oddone

27. «La Noografía» (Buenos Aires). Les tres citacions són dels núms. 1 (gener 1899), p. 1; 10 (octubre 1899), ps. 156-157, i 17 (juny 1900), ps. 74-75.

28. «La Noografía», núm. 20 (Buenos Aires, agost 1900), p. 114.

29. MORATO, *op. cit.*, p. 167.

30. *Anales del Instituto Argentino de Artes Gráficas*, iv, núm. 44 (Buenos Aires, agost 1914). L'any 1901 «La Revista Blanca» esmenta un anarquista hispànic que es troba a Buenos Aires vivint en condicions miserables i el descriu com «una de las inteligencias que más han influido y mejor papel han jugado en el movimiento obrero emancipador y libertario de la región española» i, segons diuen, té prop de seixanta anys («La Revista Blanca», iv, núm. 84, Madrid, 15-xii-1901). Es refereix a Pellicer? És estrany, puix que només tenia aleshores cinquanta anys, i no ens consta que passés dificultats econòmiques.

en comptava vint-i-una.³¹ En algunes associacions, el predomini clar anarquista o socialista es reflectia en llurs activitats sindicals: com en la dels pintors, dirigida pel líder socialista Adrián Patroni. Els forners, sabaters, cigarrers de fulla i barreterers continuaven fidels a la línia àcrata fundacional; en d'altres, ambdues tendències conviuen o bé tenien una vinculació que depenia de quina de les dues era majoritària, o d'a quina d'aquestes pertanyia el comitè directiu.

Del 1894 al 1896 el moviment de vagues cresqué en intensitat: hi hagué sis vagues l'any 1894 i dinou l'any 1895. Aquest ressorgiment de la lluita sindical coincidí amb un període de recuperació econòmica i amb una ofensiva socialista per tal d'estendre's dins el moviment obrer, dirigint totes les propostes de vaga cap a l'objectiu d'assolir la jornada de treball de vuit hores.

L'any 1894, d'altra banda, i gràcies a la tasca sincronitzada de diversos grups d'anarquistes veterans, hom assoleix d'aproximar altre cop l'anarquisme al moviment obrer i, alhora, de reunir les forces disperses per culpa de la propaganda individualista anterior. Entre algunes associacions anarquistes es duqué a terme l'edició de «La Unión Gremial»; el 1894 diversos sindicats intenten una Confederación de Sociedades de Resistencia de Buenos Aires, en oposició a la Federación Socialista, i l'any següent diversos sindicats acorden de realitzar un Proyecto de Programa de la Federación Obrera. La nova premsa anarquista apareguda des de l'any 1894 té també un plantejament bàsicament sindicalista. Així, per a «La Protesta Humana», l'enfocament individualista havia estat un error, car «el apoyar a las organizaciones populares de toda clase es consecuencia lógica de nuestras ideas fundamentales».³²

L'any 1896 el socialisme argentí fou reorganitzat sota la direcció moderada del doctor Juan B. Justo (1865-1928). Davant els conflictes obrers (aquest any hom en comptabilitzà setze) els socialistes adoptaren l'actitud de defensar dues vagues modèliques (puix que només demanaven la reducció de la jornada laboral): la dels fideuers i la dels constructors de carros, i evitar amb tots els mitjans una escalada laboral. Els anarquistes, en canvi, consideraren que havia arribat l'hora de la vaga general i amb aquesta finalitat crearen, el mes de juny, una Convención Obrera, a la qual s'uniren aviat deu societats obreres; l'objectiu únic era el de difondre la necessitat d'una VAGA GENERAL DE TOTES LES ARTS I OFICIS.³³ El mes de juliol fou convocada una reunió extraordinària que tenia aquesta finalitat i que fou dissolta per la policia. Amb tot, el mes de juny s'havia iniciat la vaga dels treballadors del Ferrocarril Central Argentino, i com que el mes d'agost s'havia estès a Barracas, Campana, Junín, La Plata i Rosario (on es convertí en vaga general), el mes de setembre el nombre de vaguistes ja arribava a 15.000 o 25.000, entre els quals hi havia 10.000 o 5.000 ferroviaris. La difusió de la propaganda llibertària en tots els fronts i la negativa a seguir les consignes dels socialistes indicava que la moderació d'aquests quedava ultrapassada.

Des del 8 de setembre la vaga començà a afluir, i l'octubre tot s'havia acabat i començaven les recriminacions mútues entre anarquistes i socialistes. Amb tot, una lliçó havia estat apresada amb aquest intent del 1896: la unitat i la

31. Jacinto ODDONE, *Gremialismo proletario argentino*, Ed. La Vanguardia (Buenos Aires s.d.), p. 35.

32. «La Protesta Humana», núm. 15 (Buenos Aires, 21-XI-1897).

33. Bases i programa a «La Unión Gremial», núm. 15 (Buenos Aires, 6-II-1896).

força potencial del proletariat, i alhora la seva vulnerabilitat. La classe propietària també aprengué la lliçó que la «qüestió social» havia aparegut a Amèrica sense problemes, i que calia prendre determinacions en aquest camp. Així, el desembre del 1898, davant una nova vaga de ferroviaris, hom recorre a l'amenaça de la intervenció militar, tallant en sec tota negociació.

La treva laboral del 1897 i el 1898 va coincidir amb un augment de l'atur a causa de la crisi cíclica del 1896 (dins la recessió general de 1890-1903), que comportà un «canvi estructural» en la indústria, des dels sectors tradicionals envers els «moderns» (metallúrgia, química, teixits, cuirs, impremta).³⁴ El 1899 les vagues també foren escasses i d'objectius limitats. Però el gener del 1900, davant l'atur creixent, els treballadors portuaris —capaçs de paralyzar el procés d'exportació— es declararen en vaga i el fantasma de la vaga general va reaparèixer. «*La asociación gremial es aún para nosotros un puesto de combate y la huelga, con tendencia a hacerla general y universal, una de las aspiraciones más revolucionarias*», escrivia «La Protesta Humana».³⁵

El 1898 va arribar a Buenos Aires Pietro Gori (1871-1911), anarquista italià conegut, orador i propagandista. En els seus tres anys d'estada a l'Argentina va realitzar una tasca intensa de difusió de l'anarquisme entre obrers i immigrants, però sobretot entre la classe mitjana, intellectuals i universitaris. Gori era un home brillant, que atreïa el jovent, i era, a més, un actor consumat; ben a l'inrevés de Pellicer en tot. Però ni la seva facúndia ni la seva fama no pogueren vèncer la tradició d'autonomia dels grups anarquistes. El 1899 fou creada una Federació Libertària amb estatuts redactats per Gori i Inglán i Lafarga (el director de «La Protesta»), de caire molt poc centralista. Però, així i tot, el text hagué d'ésser esmenat per tal d'aconsellar «el principi d'agrupació lliure com a tàctica més apta per a la propaganda anarquista» i proposar només «la unió voluntària i ocasional dels diferents grups».³⁶ El projecte va fracassar igualment i el 1900 el periòdic «Avvenire» ja el donava per llest.³⁷

Pel que fa a les forces amb què comptaven els anarquistes sindicalistes, «La Protesta Humana», on Pellicer començà a escriure a partir del 1898, esdevingué el gran periòdic de l'anarquisme organitzador argentí, que reuní tots els esforços anteriors. Fundat per l'ebenista català Gregori Inglán i Lafarga, hi col·laboraren italians i hispànics, tant d'entre els veterans com dels acabats d'arribar, com Josep Prats, Francisc Ros i el mateix Pellicer. Al costat d'aquest periòdic, el titulat «Avvenire» representa la ideologia organitzadora per a la comunitat de parla italiana; la «Ciència Social» de Serantoni és la revista teòrica; entre la premsa obrera anarquista es destaca «El Obrero Panadero».

En l'aspecte organitzatiu, malgrat el fracàs de la Federació Libertària, sorgeix, com a centre neuràlgic i quarter general del moviment, el Círculo Internacional de Estudios Sociales. Fou creat l'any 1897 com a darrera anella de la llarga cadena de cercles llibertaris (la primera havia estat creada deu anys abans) amb el propòsit de dur a terme una «propaganda activa entre les masses treballadores»; el 1899 canvià el seu nom pel de Casa del Pueblo. Els individualistes que encara actuaven i exposaven llurs idees a «El Rebelde» i «Germinal» aniran perdent importància numèrica davant els grups organitzadors.

34. Guy BOURDÉ, *op. cit.*, p. 79.

35. «La Protesta Humana», núm. 94 (Buenos Aires, 30-ix-1900).

36. «La Protesta Humana», núm. 65 (Buenos Aires, 19-viii-1899).

37. «Avvenire», núm. 90 (Buenos Aires, 24-ii-1900).

Analitzem ara el pensament de Pellicer, tal com aparegué a la premsa llibertària argentina, començant per les seves concepcions socials, expressades en una sèrie d'articles de «La Protesta Humana», l'any 1899, editats més tard per la Impremta Elzeviriana de P. Tonini amb el títol de *Conferencias populares de sociología*.³⁸

Pellicer defineix la sociologia com «l'estudi de l'home, de la societat humana, de la seva constitució, la seva evolució i les seves tendències envers el seu perfeccionament». Sense endinsar-se en l'estudi de l'estructura econòmica capitalista ni analitzar les relacions socials de producció, comprova com a dada empírica la «violència i l'opressió» que regnen en aquesta societat «que ens fa patir massa». Enfront d'aquesta societat, i basant-se en la lògica, «ciència que ens ensenya a raonar exactament mitjançant deduccions naturals», cal que edifiquem una societat més justa. Aquest procés de canvi serà violent, per un imperatiu històric: «Tots els canvis en el sentit d'un millorament general han hagut de fer-se també d'una manera violenta, revolucionàriament.»

Pellicer se sent atret per les ciències naturals (l'economia no hi apareix per a res) i relaciona la sociologia amb l'ecologia animal. L'home forma part de la natura, i aquesta, alhora, consisteix en una «transformació constant de la matèria». Fa llargues citacions de Laplace i de D'Orbigny que li serveixen per a divulgar les teories de la formació de l'univers i de la terra. La religió queda desautoritzada a l'estil dels il·lustrats: «Resolt científicament el problema de l'origen de l'home, conjuntament amb el de la vida universal, tot l'ordre antic d'idees basat en les coses sobrenaturals queda enderrocat.»

Com a segona part, Pellicer desenvolupa una sociologia anarquista, basada primordialment en Kropotkin, centrada en l'associació (l'«ajut mutu») com a principi de vida de la natura. Critica la religió i l'autoritat amb paraules de Bakunin, i exposa la teoria proudhoniana de l'origen de la propietat, alludint a la usurpació de terres practicada contra l'indi argentí en l'anomenada «conquesta del desierto.»

A la tercera part, i seguint Kropotkin, Grave i William Morris, planteja les bases de la societat futura. Per a arribar-hi confia en l'evolució, no en la revolució: «L'evolució s'esdevé malgrat tots els obstacles: el progrés la decideix; la necessitat i la història la imposen; la ciència la té resolta.» En aquesta societat nova l'axioma llibertari «l'individu lliure en la societat lliure» s'acomplirà; el treball serà alhora una font de riqueses socials i benestar individual: afirma així, amb influència de William Morris, la seva fe en el treball ben fet, artesà, que superarà la massificació de l'era industrial. Serà una societat lliure, basada en l'associació lliure i l'acord voluntari. Finalment, l'educació garanteix la reproducció del sistema: «...garantida la subsistència de l'individu pel treball fàcil, higiènic i recreatiu; organitzada la societat per l'associació lliure i el lliure acord; embellida aquesta societat per la pràctica de la solidaritat fraternal en totes les contingències: totes les necessitats naturals resten satisfetes, tant les materials com les afectives i recreatives. Li manca, però, a la societat lliure, un element gran, sense el qual no seria ni lliure ni civilitzada: la instrucció.»

38. L'any 1912 foren editats a la Ciutat de Mallorca per la Impremta de F. Soler i l'any 1938 ho foren a Barcelona per la Unión Comercial Editora, amb el títol *Análisis de la cuestión de la vida*.

39. «La Protesta Humana», núm. 106 (Buenos Aires, 12-I-1901).

Si l'any 1900 tota la premsa anarquista adepta de la «nova tàctica» d'activitat obrera difonia la idea de crear una federació sindical diferent de la socialista, en arribar l'any 1901 aquesta idea anava guanyant terreny pertot arreu. Des del camp socialista és reconeguda, de mala gana, la força que l'anarquisme ha adquirit en el moviment obrer argentí. Per part dels anarquistes, d'altra banda, s'estudia el fracàs dels intents de vaga general i s'insisteix en la necessitat de l'organització i hom confia en les pròpies forces. En aquest ambient d'optimisme, Pellicer escriu al principi del 1901: «...a la fi s'ha imposat la raó (...) puix que durant molts anys s'ha divagat, sense crear-se, el que podríem anomenar interessos revolucionaris (...), baluards sòlids que protegeixen els progressos de les nostres forces en la nostra carrera cap a l'emancipació.»

Cal entendre en aquest ambient l'actitud divulgadora de Pellicer a «La Protesta Humana». Davant els seus companys de treball i de militància, podia aportar les experiències de la Federación Regional Española, que coneixia tan bé, i aprendre dels seus fracassos, amb l'objectivitat dels anys i dels quilòmetres de distància. Això és el que representa la seva sèrie de dotze articles, publicats a «La Protesta Humana» d'ençà del novembre del 1900, articles que reproduïen, amb algunes variants, l'esquema organitzatiu que havia presentat a «Acra-cia» els anys 1886-1887, i pels quals Abad de Santillán va qualificar Pellicer d'«el impulsor directo del congreso que llevó a la federación obrera».⁴⁰

Després d'una introducció general, en el segon article Pellicer indica que «allò que en aquest país no ha arrelat encara prou és la manera de formar l'associació gremial, els principis que cal mantenir-hi i el seu funcionament propi». I afegeix que és a Espanya on aquests principis han estat aplicats amb un èxit més gran; i que aquests principis que evitaran que la Federació sigui controlada per una minoria són: «Acratisme, Lliure Pacte i Solidaritat.»

En el tercer article exposa, com a exemple, els estatuts o «pacte de solidaritat» d'una associació d'ofici, en els quals es defineixen els propòsits de solidaritat obrera i de recerca de l'emancipació social. Més endavant exposa el funcionament de les comissions d'aquesta associació amb tota mena de detalls.

El pacte de solidaritat (o pacte lliure) és analitzat al quart article, i al cinquè analitza el sistema federatiu. De passada critica les societats obreres en les quals «l'explotació i el despotisme són consagrats per mitjà de la centralització administrativa i de la concessió de facultats a les juntes administratives». Per tal d'evitar-ho, cal descentralitzar les assemblees generals i concedir-los atribucions.

Una federació d'ofici funciona d'una manera semblant a la d'una associació simple (tal com ho explica a l'article cinquè); l'autor mostra els estatuts adients: la funció de coordinació cal que sigui delegada, per torn, a una de les associacions que en siguin membres, que la tindrà per mitjà d'una comissió federal de nou membres i durant un any. Pellicer explica també el funcionament de la caixa de resistència federal i de la «comissió administrativa de la vaga». Tal com aclareix al seu setè article (titulat *Acratismo, no autoritarismo*), la comissió federal equivaldrà a un centre de relacions, i caldrà que tots els acords siguin sotmesos a les societats que l'integrin.

Després de l'associació d'ofici i la federació d'ofici, hi haurà una «tercera columna de l'edifici obrer» que serà la federació local (a la qual dedica l'article

40. Diego ABAD DE SANTILLÁN, *La FORA*, p. 64. Els articles de Pellicer foren publicats a «La Protesta Humana», del núm. 100 (24-xi-1900) al 111 (16-ii-1901).

vuitè), «que ja és la columna en activitat, el poble en l'acte d'exercir el seu deure i el seu dret». Exposa els seus estatuts detallats i distingeix entre assemblees i seccions. La federació local és, alhora, un instrument de lluita i un embrió de la societat futura «partint del concepte del treball i funcionant com a organisme social». La darrera peça de l'edifici obrer és la Federació Regional, la comissió rectora de la qual cal que sigui, també, un centre de relacions que hagi estat confiat a una federació local durant el termini d'un any. Pellicer dedica els seus dos darrers articles a les federacions universals per oficis i a l'«acció universal de proletariat», i acaba la sèrie evocant l'esperit de l'Associació de Treballadors: «La Internacional va desaparèixer, però no morí: se sosté en el nostre esperit viu i pràctic.»

Encara que no oferia profunditats doctrinals, Pellicer donava receptes, models concrets com a fruit de la seva experiència en un moment en què, per haver fracassat les federacions de caire socialista i anarquista, ja era clar el *perquè* de tot, i només calia trobar el *com* calia realitzar-ho. La prova que Pellicer ho havia encertat foren les escomeses de la premsa individualista. Des d'«El Rebelde» l'andalús José Reguera, que havia presenciat a Espanya la dissolució de la Federació, l'any 1885, va atacar amb duresa les idees del «*ciclón organizador*» que Pellicer havia desfermat.⁴¹ Es repetia així, en terres americanes, la pugna entre els individualistes i el grup català, anarco-sindicalista, basat en sindicats obrers i partidari d'una acció pública.⁴² Reguera reconegué en l'esquema de Pellicer el de la Federación Regional Española i li vaticinà un fracàs semblant al d'aquesta entitat. Segons ell, Pellicer «*ha dado un salto atrás de veinte años*». I enfront del seu model proposa «*la resistencia espontánea y universal*», però mirant també cap a Espanya, puix que es refereix a la «*federación de resistencia al capital*» aprovada l'any 1888 pel Congreso Amplio de Sociedades de Resistencia.⁴³

Segons Max Nettlau, els articles de «La Protesta Humana» comporten un esquema bakuninià d'organització dual —Aliança-AIT—: un nucli anarquista que actua dins una organització sindical oberta; així s'evitaria que la federació es convertís en una gestora d'afers laborals, sense cap altra projecció.⁴⁴ Penso més aviat que Pellicer partia del fet que a Buenos Aires l'anarquisme s'havia estès considerablement entre les associacions obreres i que l'únic perill per a la ideologia anarquista seria el control de la federació per part de la minoria socialista; per això, si es garantia al màxim l'autonomia sindical davant la comissió directiva, restaria assegurat el predomini anarquista; Pellicer no mostra cap ànim de caire insurreccionista. D'altra banda, ja hi havia un nucli impulsor de la ideologia llibertària a l'entorn del Círculo Internacional i de les publicacions anarquistes organitzadores.

Per tal de poder acceptar el judici d'Abad de Santillán, que diu que «*fue según el espíritu de la Federación Regional Española, heredera directa de la Primera Internacional, como surgió la FOA*»,⁴⁵ explicarem els antecedents i les sessions del congrés fundacional.

41. «El Rebelde», núm. 50 (Buenos Aires, 9-XII-1900).

42. Josep TERMES, *op. cit.*, p. 268.

43. «El Rebelde», núm. 50 (Buenos Aires, 9-XII-1900).

44. Max NETTLAU, *Geschichte des Anarchismus*, manuscrit inèdit, cap. XIV; vegeu la nota 20.

45. D. ABAD DE SANTILLÁN, *El movimiento anarquista*, p. 114.

El gener del 1901 aparegué «La Organización», periòdic que era sostingut per set sindicats socialistes i que «La Protesta Humana» considerava com una réplica a «La Unión Gremial» anarquista, encara que sense tenir cap programa autènticament revolucionari. El febrer, l'associació de mecànics llançà la proposta, que ja es pressentia, de celebrar un «congrés obrer gremial» i hom n'obtingué una resposta esperançadora. El març se celebraren reunions preparatòries i de coordinació; en aquest ambient de col·laboració se celebrà el dia 1 de maig amb una marxa obrera que es mantingué a part de la manifestació socialista.

Un cop acordades les dates i les vint-i-set propostes que calia discutir, es reuní el congrés fundacional de la Federación Obrera Argentina a la Societat Ligure del populós barri de Boca, els dies 25 i 26 de maig i 1 de juny; vint-i-una associacions obreres hi enviaren representants, vuit dels quals ho eren d'associacions de la capital. Abans que s'iniciés el congrés i com a epíleg dels seus dotze articles anteriors, Pellicer havia presentat a «La Protesta Humana» un projecte de Federación Regional Obrera de la República Argentina que fou ofert a la consideració dels delegats; Pellicer hi insisteix que l'únic element coordinador ha d'ésser un «centre de relacions» que eviti les imposicions autoritàries.⁴⁶

Pellicer no va assistir al congrés, però és evident que el va seguir amb atenció i que les seves opinions hi foren degudament exposades. Hi assistí, en canvi, Pietro Gori, l'actuació del qual analitzarem.

La primera discussió i el motiu inicial d'enfrontament dels sectors anarquista i socialista fou referent al Consell Nacional: la tesi reiteradament exposada per Pellicer fou sostinguda per Ros, que en cità gairebé textualment les paraules: «Un comitè de relacions amb un funcionament simple.» Ciminaghi i Inglán i Lafarga recalcaren que «aquesta comissió devia ésser una mena d'estafeta de correus». Aquesta proposta anarquista fou aprovada.

Després d'assolir més tard un compromís entre anarquistes i socialistes respecte a les borses de treball, les dues posicions gairebé van arribar a un *impasse* en la discussió sobre l'arbitratge. Els anarquistes, per boca d'Adrián Troitiño, van demanar que el congrés declarés «*que no admite la intromisión de un tercero en los movimientos económicos*»; els socialistes (Cúneo, Ponti i Ponche) insistiren en la fórmula de la mediació. Pietro Gori, per tal de salvar la unitat de la classe obrera, sermonejà en públic els anarquistes i va explicar que no tots els mitjancers s'han venut al capital (i esmentà Lleó Tolstoi com a àrbitre laboral irreprotxable) i així, de mala gana, hom presentà a votació el text següent: «*la FOA (...) se reserva, en algunos casos, el derecho a resolver los conflictos económicos entre capital y trabajo en el juicio arbitral, aceptando sólo personas que representen serias garantías para los intereses de la clase obrera.*»

Aquesta proposta fou aprovada amb vint-i-tres vots a favor, disset en contra i quatre abstencions.

En tractar del tema de la legislació laboral, Gori tornà a intervenir per tal de contenir els anarquistes amb la frase: «*¡Dejemos la bomba y el disparo de revólver por la cultura y el saber!*» El congrés va acceptar les peticions concretes de legislació laboral que els socialistes havien proposat, però amb l'afegitó proposat per Ciminaghi en el sentit que «*los obreros deben esperar siempre de su conciencia y de su unión, rechazar el recurrir a los poderes públicos para obtener cualquier mejora*». En aquest congrés foren aprovades mocions sobre la

46. «La Protesta Humana», núm. 120 (Buenos Aires, 29-vi-1901).

vaga general (sense especificar-ne la urgència), el boicot, el sabotatge i la celebració del dia 1 de maig.

Si analitzem els delegats i les societats que hi participaven, i sobretot els acords presos sobre el Consejo Federal i la negativa a tota mena d'arranjament amb el govern, veurem clarament les empremtes de l'anarco-sindicalisme espanyol. Tan clarament que els historiadors argentins socialistes han pretès que fou «*el espíritu de transacción que animaba a los delegados socialistas*»⁴⁷ allò que permeté que la Federació es convertís en una realitat. No fou així, i si els socialistes no van retirar-se del congrés fou gràcies a la direcció carismàtica de Gori, que va assolir d'evitar una topada decisiva. Tal com diu Oddone, els socialistes sortiren del congrés «*evidentemente disgustados, pero dispuestos a imponerse en la primera oportunidad*»,⁴⁸ i per aquesta raó començaren a boicotejar el Consell Federal i a desenvolupar, al marge d'aquest Consell, llur activitat obrera.

Pellicer i Paraire no romangué indiferent davant el desenvolupament dels fets. Quan tot just s'havia acabat el congrés, i des de les pàgines de «La Protesta Humana» va acceptar una gran part d'allò que s'hi havia assolit, però va criticar que s'arribés a discutir l'arbitratge: «*El arbitraje oficial y oficioso es una farsa en todos los aspectos, como toda legislación del trabajo.*»⁴⁹ És una irritació injustificada, puix que la base del seu projecte havia estat aprovada; tres anys més tard, a la revista «Natura», escrivia atacant l'arbitratge i qualificant-lo de «pacte repugnant».⁵⁰

Gori va sortir força malparat de la seva intervenció. Va tornar a apellar als seus dots oratoris, i es reuní amb anarquistes per tal de justificar la seva actitud; amb tot, els seus contrincants eren inamovibles. Fins i tot «Avvenire», periòdic àcrata que s'identificava amb els plantejaments de Gori, va haver de reconèixer que «el poeta de l'anarquia» havia fet un pas en fals i que els anarquistes no l'havien seguit per afirmació i fidelitat a llurs principis.⁵¹ «El Rebelde», naturalment, rebutjava la totalitat del congrés.⁵²

La dissidència socialista va culminar en el congrés del 1902, en el qual els socialistes es retiraren en bloc de la Federació en veure que no assolien d'imposar-se, i s'endugueren deu associacions, amb un total de 1.780 membres. Quinze associacions romangueren dins la FOA, amb un nombre de 7.630 membres.⁵³ Els secessionistes fundaren la UGT d'acord amb el model espanyol.

La sortida dels socialistes va permetre que la FOA pogués prendre actituds menys intransigents i proclamés, l'any 1904, la ideologia anarco-sindicalista tradicional, mitjançant un «Pacte de solidaritat» que reiterava la llibertat i l'autonomia de la societat gremial en les federacions successives (local, d'ofici, comarcal i regional). L'any 1905 la FORA (amb una R de Regional que s'hi afegí, dins l'esperit de la Primera Internacional) va aprovar una declaració «finalista» que identificava l'objectiu de la lluita obrera amb la consecució de l'anarco-comunisme.

La importància del congrés del 1901 va ésser decisiva, ja que des d'aquest

47. Jacinto ODDONE, *Gremialismo proletario argentino*, p. 83.

48. *Ibid.*

49. «La Protesta Humana», núm. 125 (Buenos Aires, 1-vi-1901).

50. «Natura», I, núm. 20 (Madrid, 15-vii-1904), ps. 308-311.

51. «Avvenire», núm. 156 (Buenos Aires, 22-viii-1901).

52. «El Rebelde», núm. 72 (Buenos Aires, 1-ix-1901).

53. D. ABAD DE SANTILLÁN, *La FORA*, p. 64.

moment el moviment anarco-sindicalista argentí va comptar amb una estructura organitzativa de base àmplia, només comparable, en el continent americà, a la FORU de l'Uruguay o bé, amb matisacions diferents, a la IWW nord-americana. Si la FORA va significar un «anarquisme obrerista» més que no pas un anarco-sindicalisme pur d'estil europeu (així la va definir Horacio Prieto),⁵⁴ o bé si, com López Arango i Abad de Santillán exposaven l'any 1925, l'anarquisme argentí es pot enorgullir de la seva línia pura, fidel a la Primera Internacional,⁵⁵ una gran part d'aquest mèrit cal atribuir-lo als qui, en el moment de l'arrencada de la federació, hi aportaren l'experiència de la lluita obrera d'altres països. El paper que tingué Pellicer i Paraire en aquest transvasament d'idees fou, doncs, decisiu.

54. Horacio PRIETO, *Marxismo y socialismo libertario* (Madrid - París 1974), p. 64.

55. E. LÓPEZ ARANGO i Diego ABAD DE SANTILLÁN, *El anarquismo en el movimiento obrero*, Ed. Cosmos (Barcelona 1925). Al Saphiro, al congrés de l'AIT de Madrid, del 1931, va dir: «La FORA es solamente un movimiento anarquista con una base obrera, pero la CNT es intrínsecamente un movimiento obrero sobre una base anarquista.»